

Скрипничук В. М.,

к. ю. н., доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій та права

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

СКРИПНИЧУК В. М.

СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗМІ

Закон України «Про інформацію» [1] (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 48, ст. 650*) регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Інформація згідно цього Закону (стаття 1) – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Основними принципами інформаційних відносин згідно статті 2 цього Закону є:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- достовірність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Основними напрямками державної інформаційної політики (стаття 3) є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;

постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;

забезпечення інформаційної безпеки України;

сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Суб'єктами інформаційних відносин є:

фізичні особи;

юридичні особи;

об'єднання громадян;

суб'єкти владних повноважень.

Об'єктом інформаційних відносин є інформація.

Масовою інформацією стаття 22 визначає інформацію, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб.

Засоби масової інформації - засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації.

Стаття 24 цього Закону забороняє цензуру, тобто будь-яку вимогу, спрямовану, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації.

Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

Забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім

випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом.

Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України.

Стаття 25 установлює гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів. Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом.

Журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством.

Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом.

Журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом).

Журналіст засобу масової інформації має право відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням.

Права та обов'язки журналіста, працівника засобу масової інформації, визначені цим Законом, поширюються на зарубіжних журналістів, працівників зарубіжних засобів масової інформації, які працюють в Україні.

Безумовно, що положення статей 24 та 25 значною мірою гарантують свободу діяльності ЗМІ.

Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України (стаття 27).

Закон України «Про друковані засоби масової інформації» (пресу) в Україні» [2] (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 1, ст. 1*) створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України

В цьому Законі під друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні розуміються періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію.

Стаття 2 цього Закону присвячена свободі діяльності друкованих засобів масової інформації

Свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації.

Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю.

Держава гарантує економічну самостійність та забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих засобів масової інформації, запобігає зловживанню монопольним становищем на ринку з боку видавців і розповсюджувачів друкованої продукції. Заходи, спрямовані на забезпечення економічної підтримки діяльності друкованих засобів масової інформації, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Водночас стаття 3 говорить про неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації. Так, забороняється використання друкованих засобів масової інформації для:

закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України;

пропаганди війни, насильства та жорстокості;

розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі;

розповсюдження порнографії, а також з метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь;

пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки;

популяризації або пропаганди держави-агресора та її органів влади, представників органів влади держави-агресора та їхніх дій, що створюють позитивний образ держави-агресора, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України;

втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом;

заподіяння шкоди честі і гідності особи;

розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його законного представника.

Порядок доступу до публічної інформації шляхом подання запиту на інформацію регулюється Законом України "Про доступ до публічної інформації"

Міжнародна діяльність друкованих засобів масової інформації та співробітництво у цій сфері здійснюються на основі міжнародних договорів, укладених Україною, Закону України "Про інформацію", цього Закону та інших актів чинного законодавства України.

Редакції, журналісти та їх професійні об'єднання беруть участь у міжнародному співробітництві у сфері діяльності друкованих засобів масової інформації на основі угод з громадянами і організаціями інших держав, а також з міжнародними організаціями.

Для розповсюдження зарубіжного друкованого засобу масової інформації в Україні необхідно одержати дозвіл відповідного державного органу, якщо порядок розповсюдження не встановлено міжнародним договором.

Представництва зарубіжних друкованих засобів масової інформації в Україні створюються за погодженням з Міністерством закордонних справ України, якщо інше не передбачено міжнародним договором.

Зарубіжні представництва українських друкованих засобів масової інформації створюються в порядку, передбаченому законодавчими актами країни перебування, якщо інше не передбачено міжнародним договором. Розділ V Закону України «Про друковані засоби масової інформації» (пресу) в Україні» встановлює відповідальність за порушення свободи діяльності друкованих засобів масової інформації.

Стаття 41 цього Закону визначає підстави відповідальності. Редакції, засновники, видавці, розповсюджувачі, державні органи, організації та об'єднання громадян несуть відповідальність за порушення законодавства про друковані засоби масової інформації.

Порушеннями законодавства України про друковані засоби масової інформації є:

- незаконне вилучення або знищення тиражу чи його частини;
- порушення прав журналіста, встановлених цим Законом;
- порушення положень статті 3 цього Закону;
- зловживання правами журналіста;
- одержання свідоцтва про державну реєстрацію шляхом обману;
- виготовлення, випуск або розповсюдження друкованого засобу масової інформації без його реєстрації або після припинення його діяльності, ухилення від перереєстрації чи від повідомлення реєструючому органу про зміну виду видання, юридичної адреси засновника (співзасновників), місцезнаходження редакції;
- порушення порядку вміщення даних, надсилання контрольних примірників;
- порушення права вимоги щодо публікації спростування та порядку його публікації, передбачених статтею 37 цього Закону;
- 10) порушення законодавства з питань інтелектуальної власності.

За ці порушення винні особи притягаються до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством України.

До відповідальності за зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації нарівні з авторами інформаційних матеріалів, що порушують цей Закон, притягаються журналіст редакції, її редактор (головний редактор) або інші особи, з дозволу яких ці матеріали було поширено.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [3] (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 10, ст. 43*) відповідно до Конституції України та Закону України "Про інформацію" регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної,

достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань.

Законодавство України про телебачення і радіомовлення складається з Конституції України, Закону України "Про інформацію", цього Закону, законів України "Про Суспільне телебачення і радіомовлення України", "Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення", "Про телекомунікації", "Про радіочастотний ресурс України"), міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 5 цього Закону встановлює гарантії свободи діяльності телерадіоорганізацій:

- Цензура інформаційної діяльності телерадіоорганізації забороняється.
- Телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм та передач.
- Не вмотивоване законодавством України втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських чи релігійних об'єднань, їх посадових осіб чи працівників, а також власників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій не допускається.
- А стаття 6 вказує на неприпустимість зловживання свободою діяльності телерадіоорганізацій:
- Телерадіоорганізації в інформаційних блоках зобов'язані подавати інформацію про офіційно оприлюднену у будь-який спосіб позицію всіх представлених в органах влади політичних сил.
- Не допускається використання телерадіоорганізацій для:
 - поширення відомостей, що становлять державну таємницю, або іншої інформації, яка охороняється законом;
 - закликів до насильницької зміни конституційного ладу України;
 - закликів до розв'язування агресивної війни або її пропаганди та/або розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті;
 - необґрунтованого показу насильства;

- пропаганди винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження;

- трансляції програм та передач, у яких телеглядачам та/або радіослухачам надаються послуги з ворожіння та гадання, а також платні послуги у сфері народної та/або нетрадиційної медицини; трансляції програм або їх відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків, якщо вони мають змогу їх дивитися;

- трансляції телепередач, виготовлених після 1 серпня 1991 року, що містять популяризацію або пропаганду органів держави-агресора та їхніх окремих дій, що виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України. Для цілей застосування цієї норми використовуються визначення та критерії, встановлені Законом України "Про кінематографію";

- трансляції аудіовізуальних творів (фільмів, телепередач, крім інформаційних та інформаційно-аналітичних телепередач), одним із учасників яких є особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, оприлюдненого на веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв. При цьому учасником аудіовізуального твору вважається фізична особа, яка брала участь у його створенні під власним ім'ям (псевдонімом) або як виконавець будь-якої ролі, виконавець музичного твору, що використовується в аудіовізуальному творі, автор сценарію та/або текстів чи діалогів, режисер-постановник, продюсер;

- розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів;

- пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування;

- поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на честь і гідність особи;

- здійснення інших вчинків, за якими наступає кримінальна відповідальність.

Трансляція програм та передач з інтерактивними конкурсами (іграми, вікторинами), умови яких прямо чи опосередковано передбачають оплатне набуття особою статусу її учасника та/або в яких телеглядачам і радіослухачам з метою отримання виграшу у грошовій або майновій формі за особисту перемогу пропонується звернутися до телерадіоорганізації у будь-який спосіб (здійснити телефонний дзвінок, відправити смс-повідомлення тощо), що передбачає стягнення коштів за з'єднання та/або телефонну розмову за ціною, що не відповідає обраному абонентом тарифному плану, або отримання додаткової послуги оператора телекомунікацій, не включеної до переліку послуг, передбачених договором (тарифним планом), забороняється.

Відповідальність за зміст програм та передач несе керівник телерадіоорганізації або автор (автори) програми та/чи передачі. У випадках, передбачених законодавством України, відповідальність за зміст окремих передач можуть нести інші особи.

Розділ IX цього Закону встановлює відповідальність за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення. Згідно статті 71 відповідальність за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення несуть телерадіоорганізації, провайдери програмної послуги, їх керівники та працівники, інші суб'єкти господарської діяльності, посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Винні в порушеннях несуть цивільно-правову, адміністративну і кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Міру відповідальності та відповідні санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення встановлює суд. У визначених цим Законом випадках санкції за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення встановлюються Національною радою. Рішення Національної ради щодо застосування штрафних санкцій можуть бути оскаржені у судовому порядку.

Відповідальність за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення встановлюється на підставі документальних свідчень, актів

перевірки телерадіоорганізацій, звернень визначених цим Законом органів державної влади.

Стаття 72 визначає, що порушення законодавства про телебачення і радіомовлення тягне за собою санкції, які застосовуються за рішенням суду або, у встановлених цим Законом випадках, за рішенням Національної ради.

Національна рада застосовує санкції до телерадіоорганізацій у разі порушення ними вимог цього Закону та/або умов ліцензії.

Національна рада застосовує санкції до провайдерів програмної послуги у разі порушення ними вимог цього Закону та/або умов ліцензії.

У разі порушення законодавства про телебачення і радіомовлення іншими юридичними або фізичними особами Національна рада звертається до суду або до інших органів державної влади для усунення цих порушень у визначеному законодавством порядку.

Національна рада приймає рішення про застосування санкцій на підставі наданих документальних свідчень, актів перевірки чи подання визначених цим Законом органів державної влади.

Національна рада може застосовувати до телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги такі санкції:

- оголошення попередження;
- стягнення штрафу;
- анулювання ліцензії на підставі рішення суду за позовом Національної ради.

Використані джерела

1. Закон України «Про інформацію» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 48, ст. 650)
2. Закон України «Про друковані засоби масової інформації» (пресу) в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 1, ст. 1)
3. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 10, ст. 43)